

Jednostavna rečenica u Vebera i Katičića

Trnokop, Maja

Master's thesis / Diplomski rad

2014

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:839801>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-31**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet
Diplomski studij hrvatskoga i engleskoga jezika i književnosti
Maja Trnokop

Jednostavna rečenica u Vebera i Katičića
Diplomski rad

Mentorica: doc. dr. sc. Jadranka Mlikota
Osijek, 2014.

SADRŽAJ

1. UVOD	3
2. PREGLED JEZIKOSLOVNE LITERATURE O ADOLFU VEBERU TKALČEVIĆU	4
2. 1. Adolfo Veber Tkalčević i njegova <i>Skladnja ilirskoga jezika</i>	4
3. PREGLED JEZIKOSLOVNE LITERATURE O RADOSLAVU KATIČIĆU	7
3. 1. Radoslav Katičić i njegova <i>Sintaksa</i>	7
4. JEDNOSTAVNA REČENICA U VEBERA	10
4. 1. Nazivlje	12
4. 2. Oprimjerenje.....	13
4. 3. Odnos sročnosti subjekta i predikata.....	14
4. 4. Rekcija.....	20
5. JEDNOSTAVNA REČENICA U KATIČIĆA	27
5. 1. Oprimjerenje.....	30
5. 2. Odnos sročnosti subjekta i predikata.....	31
5. 3. Rekcija.....	36
6. USPOREDBA SROČNOSTI SUBJEKTA I PREDIKATA U VEBERA I KATIČIĆA.....	37
7. REKCIJA U VEBERA I KATIČIĆA	38
8. ZAKLJUČAK	41
9. LITERATURA.....	42

SAŽETAK

Tema je ovog diplomskoga rada usporediti opis jednostavne rečenice u *Skladnji ilirskoga jezika*¹ Adolfa Veber Tkalčevića, jezikoslovnog priručnika iz 19. stoljeća i jednostavne rečenice u suvremenoj *Sintaksi hrvatskoga književnog jezika*² Radoslava Katičića. Cilj je prikazati sročnost i rekciju u jednostavnoj rečenici i načine na koje ih opisuju Veber i Katičić.

U radu će biti dan prikaz jezikoslovne literature koja govori o Veberu i Katičiću, o prostornom i vremenskom određenju u kojem su djela nastala i kritikama koje su im upućene.

Ključne riječi: sintaksa, jednostavna rečenica, rečenični dijelovi, subjekt, predikat, objekt, padeži, glagoli, rečenični odnosi, sročnost, rekcija

¹ Veber Tkalčević, Adolfo. *Skladnja ilirskoga jezika*, I. izdanje iz 1859. pretisak Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje. 2005. Zagreb.

Dalje u radu naslov kratim u *Skladnja*.

² Katičić, Radoslav. *Sintaksa hrvatskoga književnoga jezika*, 3. poboljšano izdanje. 2002. Nakladni zavod Globus. Zagreb.

Dalje u radu naslov kratim u *Sintaksa*.

1. UVOD

Zadatak je ovog diplomskoga rada usporedba rečeničnih odnosa kongruencije, odnosno sročnosti, i rekcije u Veberovoj *Skladnji* i Katičićevoj *Sintaksi*, prikazati na koji način do tih odnosa dolaze autori te u čemu se razlikuju njihovi prikazi tih dvaju temeljnih rečeničnih odnosa s obzirom na vremensko određenje nastanka *Skladnje* i *Sintakse*.

U početnom poglavlju bit će riječi o privatnom životu i znanstvenom radu Adolfa Vebera Tkalčevića, izdanjima i nastajanju *Skladnje* te kritikama koje su joj upućene.

U poglavlju koje slijedi na vrlo sličan način bit će prikazan život i rad Radoslava Katičića te kritika Jasne Melvinger upućena njegovoj *Sintaksi*. Potom slijedi Veberov prikaz jednostavne rečenice i temeljnih rečeničnih dijelova sa stajališta jezikoslovca 19. stoljeća te nazivlje koje autor koristi kako bi se olakšalo razumijevanje navoda iz Veberove *Skladnje*. Donešeni su i primjeri korišteni u Veberovoj *Skladnji* nakon čega slijedi opis odnosa sročnosti u Vebera. Sljedeće poglavlje sadrži opis rekcije kako je donosi Veber, a oprimjerena je kroz tablicu u kojoj je donešen pojedini glagol i padež po kojemu se upravlja riječ s kojom čini odnos sročnosti.

Na vrlo sličan način slijedi pregled prikaza jednostavne rečenice i rečeničnih dijelova u Katičića, izvori primjera korištenih u *Sintaksi*, te opis sročnosti i rekcije u njegovu djelu. Svemu tome slijedi usporedba odnosa sročnosti i rekcije u Vebera i Katičića te zaključak.

2. PREGLED JEZIKOSLOVNE LITERATURE O ADOLFU VEBERU TKALČEVIĆU

2. 1. Adolfo Veber Tkalčević i njegova *Skladnja ilirskoga jezika*

Literatura o Adolfu Veberu Tkalčeviću brojna je i iscrpna. Najiscrpniji prikaz Veberova života i znanstvenog djelovanja dan je u samom pretisku njegove *Skladnje ilirskoga jezika*, u završnom dijelu.³ U ovom radu bit će riječi o Veberovu životu i radu sa stajališta Ive Pranjkovića kao i kritika same *Skladnje* Vatroslava Jagića, Veberova suvremenika. U tim bogatim prikazima nijedan autor nije se posebice osvrtao na odnose sročnosti i rekcije, o čemu će biti riječi u glavnom dijelu.

Adolfo Veber Tkalčević rodio se 15. svibnja 1825. godine u Bakru. U rodnom gradu završio je pučku školu, gimnaziju u Rijeci, a zatim se, nagovorom kanonika Ivana Kralja, upisao na zagrebačko sjemenište. Iz sjemeništa Vebera šalju u Peštu na bogosloviju. Školujući se naučio je njemački, mađarski, francuski, češki i poljski jezik. Nakon povratka iz Pešte zaredio se. Godine 1849. postaje suplentom na zagrebačkoj gimnaziji, a 1851. odlazi u Beč gdje za godinu dana polaže učiteljski ispit. Ondje uz studij sastavlja i prvu hrvatsku čitanku koju objavljuje 1852. pod nazivom *Čitanka hrvatska za male gimnazije* (Pranjković, 1993.: 13. -14.).

Razdoblje ilirizma nestaje s političkog i jezikoslovnog poprišta u drugoj polovici 19. stoljeća. Adolfo Veber Tkalčević pripadnik je i vođa zagrebačke filološke škole tijekom druge polovice 19. stoljeća. Zagrebačka filološka škola u svojem radu i kroz svoja načela slijedi, odnosno nastavlja štokavsku gramatičarsku djelatnost. Ta filološka načela izrekao je sam Veber i ona su jasna i nepromijenjena još od ilirskoga razdoblja:

„Zagrebačka je škola imala zadatak, da kajkavce i čakavce privede u kolo štokavacah, kako bi se razširilo književno polje. Nebi bilo mudro, da su za taj cilj poprimili Ilirci, medju kojimi je bilo i štokavacah, namah skrajnju štokavštinu, jer bi time morali žrtvovati silu dobrih riečih i frazah, kojih štokavština nepozna, i zbaciti dosta oblikah, koji su očevidno pravilniji, nego oni, koje je mjesto njih štokavština u novije vrieme, premda ne skrozimice razvila, pa bi tako otegotili, ako ne posve osujetili posao ujedinjavanja. Zato su, proučivši sva tri nariečja, prihvatili iz štokavštine one oblike, kojimi se ona najjače iztiče, a zadržali iz kajkavštine i čakavštine one, koji su pravilniji, a nisu još posve izumrli medju štokavci, tako da su se braća mogla dobro medju sobom razumijevati, što je glavni cilj jezičnoga jedinstva. Takovim su načinom doveli

³ U pretisku *Skladnje* sadržan je dio u kojemu Ivo Pranjković piše o životu i radu Adolfa Vebera Tkalčevića.

Ilirci na čudo svieta u kratko vrieme kajkavce i čakavce u štokavsku zajednicu.“ (Navedeno prema Ham, 2006.: 67.).

Osim vrlo važnog doprinosa jezikoslovlju, od velike su važnosti i vrijednosti njegova beletristička djela, odnosno putopisi.⁴ Također značajna činjenica jest ta što Veberove pripovijesti predstavljaju Vebera kao jednog od prvih sljedbenika poetike realizma u Hrvatskoj. Posebno se obrađuje Veberov doprinos hrvatskoj versifikaciji te se smatra kako je upravo on postavio prve temelje. U konačnici Pranjković ističe Veberov doprinos filologiji, osobito općoj i primijenjenoj standardologiji (Pranjković, 1993.: 10.).

Veber je autor četiriju školskih gramatika: *Latinske slovnice za male gimnazije* (1853.), *Skladnje ilirskoga jezika za srednja učilišta* (1859.), *Slovnice hèrvatske za 4.razred pučke učione* (1875.) te *Slovnice hèrvatske za srednja učilišta* (1871.). *Skladnja* je najvažniji njegov gramatički udžbenik. Važnost toga udžbenika prvotno proizlazi iz činjenice da je to prva cjelovita sintaksa hrvatskoga jezika objavljena u posebnoj knjizi. Originalnost *Skladnje* ogleda se u činjenici što se Veber nije imao na što ugledati, osim donekle na potpuno drugačije oblikovano Babukićevo „stavkoslovlje”, tj. njegovu *Osnovu slovnice slavjanske narječja ilirskoga* iz 1836. Stoga Veber sam sastavlja sintaksu uspoređujući hrvatski s latinskim, no na kraju knjige napominje kako se služio Babukićevom slovnicom. Pranjković kod Vebera primjećuje kako se u njegovoj sintaksi na nekoliko mjesta važna uloga dodjeljuje piscu, tj. autoru struktura i tekstova. Daje jednostavne, logične definicije koje i danas djeluju svježije i kreativno, a mnoge gramatičke kategorije opisuje logikom što mu prigovara i sam Jagić (Pranjković, 1993.: 18. – 20.).

Vatroslav Jagić u poglavlju *Primjetbe k našoj sintaksi s gledišta sravnjujuće gramatike*⁵ daje iscrpnu kritiku sintakse odnosno Veberove *Skladnje*. Smatra kako su neke vrlo važne stvari nerazjašnjene te kako ne postoji savršena znanost o sintaksi. Jagić kritizira cjelokupnu sintaksu indoeuropskih jezika. Poseban naglasak stavlja na kritiku padeža i padežnih nastavaka te smatra kako nema čvrstih temelja ni načela za tumačenje padeža. Prilikom obrazlaganja uloge vokativa, Jagić se osvrće na povijest raznih jezika u kojoj smatra kako vokativ uzmiče pred nominativom te kako je to slučaj i u Veberovoj *Skladnji*. Ističe kako je vokativ ponegdje zamijenio i preuzeo funkciju nominativa (Jagić, 1982.: 7. – 11.). Primjerice, u *Skladnji* Veber navodi kako u narodnim pjesmama vokativ dolazi na mjesto nominativa kao subjekta:

⁴ Pranjković, Ivo. 1993. *Adolfo Veber Tkalčević (Kritički portreti hrvatskih slavista)*. Zavod za znanost o književnosti Filozofskoga fakulteta Sveučilišta. Zagreb.

⁵ Kritika V. Jagića *Primjetbe k našoj sintaksi s gledišta sravnjujuće gramatike*, objavljena 1982. u: *Polemike u hrvatskoj književnosti. Knjiga III*.

„Lepo ti je pod noć pogledati,
Gde junaci rujno vino piju,
Medju njimi postidan *Stojane*...”⁶

Jagić posebice kritizira Veberovu potrebu da gramatičke pojave pokušava protumačiti logičkim sustavom te na taj način izaziva osude. Navodi primjer iz *Skladnje* za koji smatra da se tumačenje ne kreće u gramatičkim granicama. Radi se o razlici između atributa i epiteta gdje Jagić oštro kritizira logički način na koji je pokušao objasniti tu razliku. Kao opravdanje za svoju kritiku Jagić navodi kako se i najveći besmisao može izreći, a biti gramatički besprijeckorno točan, stoga smatra kako se gramatičke pojave ne mogu objašnjavati logički. Sljedeće što Jagić u kritici ističe jest uzimanje akuzativa za padež objekta; s time se u potpunosti slaže, no zahtjeva srodni izvor obaju padeža te da u sintaksi iza nominativa kao subjekta odmah slijedi akuzativ kao objekt, a iza akuzativa najlogičnije je da slijedi lokativ. Za lokativ smatra kako mu nije dovoljno posvećena pažnja ni istaknuta vrijednost u *Skladnji ilirskoga jezika*. Jagić prelazi na kritiku broja načina u našem jeziku, za koje navodi kako su zapravo još neustanovljeni jer Babukić broji četiri, Mažuranić četiri, ali različita, dok Veber u ilirskoj *Skladnji* nabroja indikativ, odnosni, optativ i imperativ, a u *Slovnici za četvrte razrede* navodi pet načina, i to: pokazni, moćni, pogodbeni, željni i zapovjedni (Jagić, 1982.: 14. – 17.). Jagić smatra kako je nametanje načina koji ne postoje, zapravo, izraz duševnoga stanja: „Kojim to pravom biva, ne znam; već kao da mi hoćemo svom silom, da na vieke ostanemo duševni robovi tuđjih ideja i tuđjih nazora!” (Jagić, 1982.: 19.). Osim primjedbe na razliku atributa i epiteta, Jagić zamjera Veberu što primjere poput *ljetos*, *zimus*, *jesenas* smatra instrumentalima. Prema Jagiću, radi se o akuzativima vremena (Katičić, 1986.: 111.).

Unatoč kritici Veberove gramatike, Jagić joj odaje priznanje i pridaje zasluge kao prvoj knjizi te vrste, zanemarujući pogreške koje u njoj nalazi (Jagić, 1982.: 19.).

⁶ Veber Tkalčević, Adolfo. 1859. *Skladnja ilirskoga jezika*. Ihj. Zagreb. str. 21.

3. PREGLED JEZIKOSLOVNE LITERATURE O RADOŠLAVU KATIČIĆU

3. 1. Radoslav Katičić i njegova *Sintaksa*

Radoslav Katičić rođen je 1930. godine u Zagrebu. Godine 1954. diplomirao je klasičnu filologiju na Filozofskom fakultetu u rodnom gradu Zagrebu. Člancima s tematikom grčke filologije, antičke i bizantske po prvi put javlja se u znanosti. Radoslav Katičić stekao je doktorat filoloških nauka 1959. godine disertacijom iz poredbene indoevropske lingvistike. Bavio se odnosom jezika i književnosti i teorijom poredbene lingvistike. Kako bi nas uveo u probleme suvremene lingvističke teorije sastavio je 1967. godine sveučilišni udžbenik pod nazivom *Osnovni pojmovi suvremene lingvističke teorije*. (Katičić, 1971.: 261.)

S nastavnom djelatnošću počeo je nakon što je pred njega postavljen zadatak da razvije studij indoeuropeistike i opće lingvistike na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Tom prilikom usmjerava se na osnove lingvistike, na problematiku poredbene lingvistike, zaokuplja se problemima indoiranistike i brojnim drugim te izučava tzv. ilirski jezični sloj u našim krajevima. Novak navodi kako prvo desetljeće Katičićeva rada zadivljuje širinom tematike i brojem studija koje su izlazile velikim intenzitetom. Izlaskom knjige *Jezikoslovni ogledi* vidljiv je način na koji upotrebljava lingvističke metode: pažljiv u definicijama, izvodima i primjeni. Jednako je zadivljujuća jednostavnost misli i pogleda u korpusu Katičićevih tekstova (Novak 1984.: 369. – 370.).

Katičićev književnoznanstveni rad sastoji se od prevođenja i tumačenja antičkih pisaca, od upoznavanja hrvatske sredine s književnim ostvarenjima drugih naroda te od teorijskih promišljanja o odnosu jezika i književnosti. Uspješnost njegovih radova temelji se na rijetkom spoju široke filološke naobrazbe i temeljitoga poznavanja suvremenih jezikoslovnih teorija. Od 1977. do umirovljenja 1998. godine profesor je slavenske filologije na Sveučilištu u Beču. Redoviti je član HAZU od 1986. godine (Damjanović, 2000.: 344.).

Godine 2005. imenovan je predsjednikom Vijeća za normu hrvatskoga jezika pri Ministarstvu znanosti, obrazovanja i športa. Dobio je Nagradu grada Zagreba, Nagradu *Stjepan Ivšić* i Nagradu za životno djelo. Radoslav Katičić jedan je od najistaknutijih i međunarodno priznatih hrvatskih znanstvenika u području humanističkih znanosti (Ježić, 2009.: 170.).

Katičićeva *Sintaksa* nastajala je doslovce desetljećima. Zamišljena je 1969. kao suautorsko djelo s Ljudevitom Jonkeom, završena je u kolovozu 1983. kao autorski rukopis, a otisnuta je 1986. godine (Ham, 2006.: 233.).

Godine 1986. objavljena je *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika* Radoslava Katičića koja daje cjelovit, moderan opis sintaktičkoga ustrojstva hrvatskoga jezika. Katičićeva *Sintaksa* nije opća gramatika nego gramatički opis usmjeren samo na sintaktičku jezičnu razinu, sadrži više od 500 stranica, a građa je razvrstana u 1112 paragrafa. Upravo to pokazuje da je riječ o vrlo opsežnom i složenom sintaktičkom opisu. Kako bi se sastavio tako opsežan opis, nužna je bila i obrada velikoga korpusa. Bogatu građu na temelju koje je Katičić napisao *Sintaksu* čini vrijedan korpus rečenica koje su najvećim dijelom preuzete iz književnih djela, ali i iz tekstova ostalih funkcionalnih stilova. Rečenica i rečenično ustrojstvo nisu bile dovoljno zastupljene i zaslužno mjesto u gramatikama dobivaju tek krajem 19. i u prvoj polovici 20. stoljeća (Stolac, 2005.: 249. – 276.).

Katičićev rad osporavali su srpski lingvisti upravo zbog jasne utemeljenosti *Sintakse* u hrvatskom korpusu i zbog iskazanih stajališta o hrvatskom jeziku sudjelovanjem u sastavljanju Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika 1967. Napadan je i kritiziran i zbog tematiziranja odnosa hrvatskoga, srpskoga i bošnjačkoga književnoga jezika te neovisnosti hrvatskoga o srpskome u više radova namijenjenih međunarodnoj znanstvenoj javnosti (Ježić, 2009.: 169. – 170.).

Jasna Melvinger u svom članku *Suvremena lingvistika u Sintaksi Radoslava Katičića* objavljenom u časopisu *Jezik* daje kritiku Katičićeva djela s lingvističkog stajališta te se pritom osvrće na opis rečeničnih dijelova predikata, subjekta, priložne oznake, objekta i njihovih odnosa. Primjećuje kako se prvi put u gramatici ne primjenjuju semantički nego formalni kriteriji i na potpuno nov način tumače se odnosi među rečeničnim dijelovima. O samoj sročnosti, odnosno kongruenciji, piše kako nije posve jasna. Melvinger navodi Katičićeve definicije slaganja subjekta i predikata: „Subjekt se mora slagati s predikatom u licu i broju“ (Katičić, 2002.: 81).

„Ako je predikatna riječ pridjevska, bilo da se radi o imenskom predikatu ili o glagolskom kojega je oblik složen, mora se i u rodu slagati sa subjektom.“ (Katičić, 2002.: 82.). Autorica to razjašnjava navodeći kako su broj i rod sintaktički nezavisne morfološke kategorije imenica, a sintaktički zavisne morfološke kategorije glagola pa su tako glagolski oblici u predikatu uvijek određeni brojem i rodom imenice, s tim što ne mora uvijek biti imenica u ulozi subjekta rečenice, no katkad je imenica i u ulozi predikatnog imena.

Morfološka kategorija osobe sintaktički je nezavisna morfološka kategorija osobnih zamjenica (i imenica na koje osobne zamjenice upućuju), a sintaktički zavisna morfološka kategorija glagola. U kojoj će osobi biti glagolski oblik u predikatu ovisi o osobnoj zamjenici ili o imenici koja može biti u ulozi subjekta ili u ulozi predikatnog imena.

Prema tome, morfološke kategorije roda, broja i osobe glagolskog oblika u predikatu najbolje je tumačiti kao sintaktički zavisne od imenice ili osobne zamjenice koja u rečenici najčešće ima, ali ne mora imati ulogu subjekta.

Melvinger navodi kako se Katičić ne koristi izravno nazivima rekcija i valencija. Katičić smatra kako je sintaktičko svojstvo predikata otvaranje mjesta u rečenici priložnoj oznaci, a leksičko svojstvo predikatnog glagola jest otvaranje mjesta u rečenici objektu. Prema J. Melvinger svojstvo predikatnog glagola da otvara mjesto dijelovima koji moraju ili tek mogu biti popunjeni smatra se semantičko-sintaktičkom pojavom (valencija), a zahtjev glagola nadređenog imenici da ta imenica bude u određenom padežu (rekcija) smatra se sintaktičko-morfološkom pojavom. Smatra kako Katičić valencijski iste primjere rečenica tumači različito, na jedan način ako se uz valencijska primjenjuju i rekcijaska pravila (uvođenje objekta), a na drugi način ako se rekcijaska pravila ne primjenjuju (uvođenje priložne oznake). Stoga ističe kako bi bilo bolje valenciju promatrati kao pojavu koja djeluje na razini rečeničnih dijelova i uvijek je semantički motivirana, a rekciju kao odnos ovisnosti utemeljen na valenciji koji je sintaktičke naravi, a ima morfološki učinak (Melvinger, 1988.: 15.).

Bez obzira na kritike upućene metodologiji Katičićeve sintakse, ta je sintaksa naša jedina suvremena i posve cjelovita sintaksa. Ona nas teorijskim dijelovima i opimjerenjima uvodi u semantiku, teoriju obavijesti, rečenice i diskursa, rečeničnih preoblika i preobličenih rečenica. Katičićeva *Sintaksa* namijenjena je profesorima i studentima, a otisnuta je kao četvrta zasebna sintaktička knjiga u povijesti hrvatskih gramatika. Sintaksa kao *kraljica jezikoslovlja* u 20. stoljeću bila je potpuno zapostavljena i zabačena, a u Katičićevom izdanju vraćen je ugled koji joj pripada (Ham, 2006.: 233. – 234.).

4. JEDNOSTAVNA REČENICA U VEBERA

Veberova *Skladnja* izdana je 1859. i 1862., a danas koristimo pretisak Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

Skladnja se smatra prvom našom sintaksom, no zapravo se radi o sintaksi koja je prva objavljena u zasebnoj knjizi čime joj je vrijednost još veća.

Skladnja je u dvama izdanjima izišla u zasebnoj knjizi, a zatim postaje drugim dijelom *Slovnice hěrvatske*. Veber zadržava Mažuranićevu podjelu slovnice na dva glavna dijela: rječoslovlje koje čini prvi dio i skladnju koja čini drugi dio.

Skladnja se sastoji od 192 stranice i podijeljena je na tri dijela: skladnju slaganja, skladnju djelovanja i skladnju poredanja. U prvom dijelu opisuje se rečenica i njezini dijelovi, u drugome sintaksa oblika i vrsta riječi, a u trećem red riječi. Tim trima dijelovima dodano je i pravopisno poglavlje te poseban dodatak o stihotvorstvu.

Jedna od odlika Veberova shvaćanja sintakse jest vrlo razrađena tipologija rečenica, koje on naziva izrekama. Prema Veberu izreke mogu biti: proste, razširene, stegnute, pokratjene, sastavljene, glavne, ovisne, uzporedjene, podredjene, umetnute, mnogostručne i period(ne). Pranjković osobito zanimljivim smatra dio u kojemu se opisuju stegnute izreke, odnosno rečenice u kojima se javlja jedan subjekt, a više predikata. Taj tip ustrojstva Veber opisuje kao što je učinjeno u okviru transformacijsko-generativne gramatike; kao rezultat stezanja, sažimanja dviju ili više rečenica u jednu (Pranjković, 1993.: 19.).

Važno je napomenuti kako Veber dio o vrstama nezavisno i zavisno složenih rečenica svrstava u poglavlje o upotrebi veznika, što nije slučaj u suvremenim gramatikama. Uz pojedine veznike opisuju se i vrste rečenica.

Veber uvrštava slovopis i pravopis u *Slovnicu hrvatskoga jezika* koja sadrži i samu *Skladnju*. Suvremena se gramatika ne bavi slovopisom i pravopisom. Sama *Skladnja* napisana je morfonološkim pravopisom, što vidimo iz primjera:

„Kako *iztočnom* caru mladu...

Hude uzroke, tužne *sgode*...“

Veber u svojoj *Skladnji* koristi tj, ć=ć, dj, gj=đ, jat bilježi kao ě, samoglasno r kao ěr, primjerice:

„Kad u početku prolet**tja** 1809. godine izid**dje** vrěme primirju, Sěrb**i** udare na Turke sa svom silom na četiri strane: knez Sima Marković preko Drine itd. (Vuk. M. 14.)“ (Veber, 1859.: 162.).

Veberova je *Skladnja* izvorna, cjelovita, jednostavna, praktična, a pritom i znanstvena i sinkronijska (Ham, 2006.: 91. – 93.).

U nastavku će se rada pozornost usmjeriti nazivlju u Veberovoj *Skladnji* s obzirom na to da se ono razlikuje od suvremenoga, a potom će biti riječi o izvorima kojima autor oprimjeruje sintaktičke činjenice u svome radu. Nadalje, rad se bavi odnosima subjekta i predikata i njihovim slaganjem, odnosno odnosom sročnosti koji čine.

4. 1. Nazivlje

Veberovo je gramatičko nazivlje različito od suvremenoga. U sljedećoj tablici navedeni su nazivi koje Veber upotrebljava u *Skladnji* i nazivi u Katičićevoj *Sintaksi*.

	Nazivlje u Vebera	Nazivlje u Katičića
pravopisno nazivlje:	črknja piknja spojnik	zarez točka crtica
fonološko nazivlje:	slovka	slog
morfološko nazivlje:	brojnik dopunjak jednobraj participij pridatak pridavničkim pridavnik prislov samostavnik spol uzklici višebrojnik zaima	broj dopuna jednina glagolski prilog atribut pridjevnim pridjev prilog imenica rod usklici množina zamjenica
sintaktičko nazivlje:	izreka naravno poredanje podređeni prisporodbn prosta sastavljeni skladati skladnja uzporođeni	rečenica osnovni red riječi zavisnosloženi, subordinirani poredbeni jednostavna složeni slagati sintaksa nezavisnosloženi, koordinirani

4. 2. Oprimjerenje

Sve svoje primjere Veber potkrepljuje primjerima rečenica iz književnih djela pritom navodeći stranicu i/ili autora s koje je preuzet određeni primjer. Primjeri su uzimani iz djela Veberu suvremenih pisaca 19. stoljeća, primjerice Karadžića, Ivana i Antuna Mažuranića, Trnskoga, Vraza, Kurelca, Šuleka, Stojanovića, Bogovića. Primjere donosi na sljedeći način:

„A sin mu, opet vojvoda postavljen, udari natrag. (Vuk. M. 23.)

Vrana vrani očijuh nevadi. (N. P.)

Mlogi isprebijaju ruke i noge. (Vuk.)

Jer ako gospoduje jedan, naravno je da robuju svi ini. (Maž. Hèrv.)“⁷

⁷ Veber Tkalčević, Adolfo. 1859. *Skladnja ilirskoga jezika*. Ihj. Zagreb. str. 154. – 155.

4. 3. Odnos sročnosti subjekta i predikata

Veber u uvodnom poglavlju donosi definiciju *skladnje*, odnosno sintakse: „Skladnja uči, kako se slažu ili skladaju pojedine reči, da od njih postanu izreke, a od ovih čeli govor.“⁸

Sintaksa se dijeli na tri dijela, a to su sintaksa *skladanja*, *dělovanja* i *poredanja*. Tim trima dijelovima dodaje se i dio o različitim rečenicama kojima se mogu izreći cjelovite misli i o različitim znakovima kojima se služimo kako bismo izrazili svoje misli na pisani ili usmeni način (Veber, 1859.: 1.).

Veber definira rečenicu (*izreku*) na sljedeći način:

„Izreka je misao, koja se rečmi očituje; n. p. Mati prede. Brat je bolestan. Izreka se děle na proste, razširene, jednostavne, stegnute, sastavljene, mnogostručno sastavljene i pokratjene.

Prosta je izreka onda, kada ima samo subjekt i predikat, a kadšto i kopulu; n. p. Učenik uči. Bog je pravičan.

Razširena je izreka onda, kada se glavni děli poblize označuju drugimi rečmi; n. p. Marljiv učenik uči neprestano. Sveznajući je *Bog* pravičan sudac.“⁹

Pritom napominje kako se tim poblizim označivanjem rečenice proširuju, ali misao se smanjuje na pojedine okolnosti pa se tako proširenom rečenicom može obuhvatiti manje ljudi ili stvari nego jednostavnom (Veber, 1859.: 5.).

U sljedećem poglavlju A. Veber ističe kako jednostavne i proširene rečenice mogu biti jednostavne i stegnute.

„Jednostavne jesu, kada imaju samo jedan subjekt i samo jedan predikat; n. p. *Ptica je bërza*. *Lakokrila je ptica vërlo bërza*.

Stegnute jesu:

a) Kada s jednim subjektom spojimo više predikata; n. p.

Težak je marljiv. Težak je ustèrpan. -> *Težak je marljiv i ustèrpan.*

b) Kada sa više subjektah spojimo jedan predikat;

Npr. *Težak je ustèrpan. Zanatlija je ustèrpan.* -> *Težak je i zanatlija ustèrpan.*

Ptica je bërza, jelen je bèrz. = *Ptica je i jelen bèrz.*

c) Kada s jednim subjektom i predikatom spojimo više *pridatakah* ili *dopunjakah*; n. p. *Jesenski usěvi dobro uspěvaju. Zimski usěvi dobro uspěvaju.* -> *I jesenski i zimski usěvi dobro uspěvaju.*

⁸ Veber Tkalčević, Adolfo. 1859. *Składnja ilirskoga jezika*. Ihj. Zagreb. str. 1.

⁹ Veber Tkalčević, Adolfo. 1859. *Składnja ilirskoga jezika*. Ihj. Zagreb. str. 2. – 5.

*Marljivost je potrebna doma. Marljivost je potrebna napolju. -> Marljivost je potrebna ne samo doma, već i na polju.*¹⁰

Veber nadalje pojašnjava mogućnosti spajanja jednostavnih rečenica u složene: „Stegnute se izreke spajaju veznici spojnim, protivnim i zaključnim, samo treba paziti, da neima svaka izreka svoj subjekt i svoj predikat; jer onda postaju postavljenimi zrekami, ter se i ove spajaju protivnim i zaključnim veznici. Evo primjera stegnutih i sastavljenih izrekah:

Stegnute	Sastavljene
Stražar treba da straži, a ne da spava.	Stražar straži, a težak spava.
Ptice lete i u zraku i tik zemlje.	Ptice lete, a zmije plaze.
Mudar govori, kano što misli.	Mudar mudruje, a lud buduje.“ (Veber, 1859.: 10.)

Veber oblikuje poglavlje o *jednostavnih i stegnutih izrekah* u kojemu navodi kako se svaka rečenica mora sastojati od dvaju glavnih rečeničnih dijelova, a to su subjekt i predikat.

Prema Veberu, subjekt je osoba ili stvar o kojoj se nešto govori (Veber, 1859.: 2.).

Veber izdvaja načine izricanja subjekta u hrvatskom jeziku:

„Subjekt se naznačuje:

1. Samostavnikom; n. p. *Sunce* grije, *ljudi* rade, *žene* predu itd.
2. Pridavnikom; n. p. *Mudar* mudruje, a *lud* luduje.
3. Zaimenom; n. p. *On* leži, *onaj* spava, *tko* više
4. Infinitivom; n. p. *Šutiti* je često mudrost; *spavati* je potreba
5. Čelom izrekom sa *da*; n. p. *Da* radiš, *vèrlo me veseli*=*Radnja me tvoja vèrlo veseli*.
6. Svakom rečju, o kojoj se što veli; n. p. *Pet* je brojnik; *P* je slovo“ (Veber, 1859.: 2. – 5.).

Veber opimjeruje i mogućnosti proširivanja subjekta pojedinim dopunama:

„Subjekt se razširuje:

1. Samostavnikom ili pridavnikom kano apozicijom; n. p.
Konzul Ciceron svlada *Catilinu*. Kirjanović, kao malo *začudjen*, odgovori. (Vuk. Ut. 1.)
2. Pridavnikom kano atributom; n. p. Petar *veliki* sagradio je Petrograd. Chrysostom *zlatousti* napisao je mnogo knjigah.

¹⁰ Veber Tkalčević, Adolfo. 1859. *Skladnja ilirskoga jezika*. Ihj. Zagreb. str. 9.

3. Pridavnikom kano epitetom, kada se pridavnik doda subjektu tako, da s njim čini jednu nerazdělivu misao, a predikat izriče nešto ob obojem; n. p. *Pametni se ljudi nesèrde. Velike rēke nose brodove. Veliko stablo teže pada.*
4. Zaimeni pridavničkimi; n. p.
Moj se brat ženi. Tvoja se sestra udaje. Ovi se ljudi mrze. Svaki se čověk nada boljemu.
5. Brojnici pridavničkimi; n. p. *Dva loša ubiše Miloša. (N. P.)*
6. Samostavnikom s predlogom; n. p. *Ljudi na slobodi rado posluju. Ptice u kèrletci bivaju bolestne.*
7. Sa više vèrstih od gore navedenih rēčih; n. p. *Ona tri u boju neprestrašna Rimljanina, Horaciji, spasiše domovinu“ (Veber, 1859.: 2. – 5.).*

Nakon definicije subjekta i načina njegova izricanja u rečenici, Veber definira i oprimjeruje predikat kao rečenični dio. Predikat je ona riječ kojom se nešto govori subjektu (Veber, 1859.: 2.).

„Predikat se naznačuje:

1. Glagoljem; n. p. *Ptice pēvaju, konji hēržu.*
2. Samostavnikom; n. p. *Ja sam učenik. Ciceron bijaše govornik.*
3. Pridavnikom ili participijem; n. p. *Sokrat bijaše mudar. Domovina je izdana.*
4. Zaimenom posēdovnim; n. p. *Kuća je moja. Konj je njezin, njihov.*
5. Brojnikom; n. p. *Petar je pèrvi, a Pavao će biti drugi.*
6. Prislovom; n. p. *Dobro je sēdēti. Ovdē je ugodno“ (Veber, 1859.: 3.).*

„Predikat se proširuje:

1. Pridavnikom, ako je predikatom samostavnik; n. p. *Kain bijaše ubojit brat. Caesar postade velikim vladateljem; za ovakov se pridavnik veli, da je u predikatu.*
2. Samostavnikom ili zaimenom u kojem god padežu; n. p. *Marljiv je težak vrēdan platje. Neumērenost škodi svakom čovēku. Lēnost ubija ljude. Svatko ljubi svoga.*
3. Prislovom, osim kada je samostavnik predikatom; n. p. *Ulis bijaše vèrlo lukav. Zrinjski bijaše veoma hrabar. Slavulji lēpo pēvaju.*
4. Predlogom sa njegovim padežem; n. p. *Lisice stanuju po jamah, a sokoli stanuju na visokih stēnah; orao leti pod oblake.*
5. Infinitivom kano objektom glagoljah i pridavnikah; n. p. *Prestudena se voda nemože piti. Dēca obiçavaju plakati. Latinski je teško nauçiti, a englezki mučno izgovarati.*

6. Sa više raznih gori navedenih rečih; n. p. Lēni težak ide *kasno* na polje orat zemlju.“¹¹

U slučaju da je predikat glagol, ovisno o njegovu odnosu prema subjektu, taj glagol dobiva različite nastavke, npr. Ja piš-*em*, pis-*ah*, ti piš-*i*.

Kada je predikat pridjev ili imenica, tada je potrebna kopula kako bi se spojio predikat sa subjektom, a tu kopulu čini glagol biti, npr. Sokrat bijaše mudrac, Sokrat bijaše mudar (Veber, 1859.: 3.). Veber pritom daje primjer imenskog predikata, no ne koristi taj naziv niti imenuje tu kopulu dijelom predikata nego samo ističe potrebu postojanja kopule u slučaju da predikat nije glagol.

U dijelu u kojem se Veber osvrće na sročnost predikata i subjekta navodi: „Predikat se mora slagati sa subjektom u *svačem*: glagolj u osobi, broju i spolu; ime pako, bilo samostavnik ili pridavnik, u broju, spolu i padežu; n. p. Ja *čitam*; vi *pišete*, oni *gonore*. Hèrvati *su* vèrni. Šubić *bijaše* hrabar. Ciceron *bijaše* govornik. Dubrovnik *bijaše* učitelj Slavjanah. Athena *bijaše* učiteljica *čovčćanstva*. Mlètci *bijahu* gospodari *osrednjega* mora.“¹²

Napominje kako predikat može s kopulom *biti* stajati u instrumentalu ako bi se inače teško razumjelo što je subjekt, a što predikat: „*Kada je predikat ime, slaže se u svem sa subjektom, ili kada je predikatom ime.*“¹³

Nadalje, Veber tvrdi: „Kada za predikat služi samostavnik, koji je samo jednoga spola, metje se u tom spolu, bio subjekt koga mu drago spola; n. p. Grēh je zlo; tèrgovina je zanat. Matica je morala biti orudje jednoga ili nēkolika svoja člana. (Vuk. P. 5)

Stjepan Babić u svom djelu *Sročnost u hrvatskome književnome jeziku*¹⁴ govori o sročnosti s riječima kojima se razlikuje oblik i broj. Određuje im karakteristike i nabraja ih: „To su one riječi koje su oblikom jednina, a značenjem množina ili obratno ili kad se iz poštovanja za jednu osobu upotrebljava množina. Takve su zbirne imenice:

- 1) Braća, gospoda, vlastela, djeca
- 2) Zbirne imenice na –ad, -adija, -arija, -urlija
- 3) Ostale zbirne imenice.

Te imenice označuju množinu, a oblikom su jednina. Da su oblikom jednina, pokazuje njihova sklonidba.“ (Babić, 1998.: 58.). Veber prepoznaje sve odnose na koje se Babić osvrće u *Sročnosti*, no na njihovu sročnost ukazuje na nešto manje jasan način, ne imenuje i ne razvrstava ih na zbirne imenice.

¹¹ Veber Tkalčević, Adolfo. 1859. *Skladnja ilirskoga jezika*. Ihj. Zagreb. str. 6. – 7.

¹² Veber Tkalčević, Adolfo. 1859. *Skladnja ilirskoga jezika*. Ihj. Zagreb. str. 10.

¹³ Veber Tkalčević, Adolfo. 1859. *Skladnja ilirskoga jezika*. Ihj. Zagreb. str. 10.

¹⁴ Babić, Stjepan. 1998. *Sročnost u hrvatskome književnome jeziku*. Mala knjižnica Matice hrvatske. Zagreb. Dalje u radu kratim naziv u *Sročnost*.

„Kada je subjektom *skupno* ime, predikat stoji u jednobroju; n. p. Vojska se kretje, narod se diže. Vidio bi, gdje skup ljudih stupa. (J. Maž. Č.) Višebrojnici skupnih imenah: gospoda, vlastela, bratja, děca zahtjevaju, da glagolj kano predikat stoji u višebroju, u spolu se slaže s formom subjekta; pridavnik, budi epitet budi predikat, dobiva iste dočetke; n. p. Bratja su zdrava. A još su bolje to pokazala gděkoja naša ilirska bratja u Zagrebu. (Vuk. Pis. 26.)“ (Veber, 1859.: 11.)

Veber izdvaja slaganje imenica sklonidbenog tipa žena za mušku osobu i pritom navodi kako: „Kada se samostavnikom ženskog lika na a, naznačuje muška osoba, predikat može biti mužkog spola; inače u jednobroju slaže se predikat obično s mužkim, a u višebroju sa ženskim; isto valja i za epitet i apoziciju; n. p. Sluga je vėran, sluge su vėrne, i vėrni. Cėrni Gjorgje, da bi ove velike starešine, od kojih su gděkoji po nėkolike naije imali pod sobom, oslabio, odredi. (Vuk. N. P.)“ (Veber, 1859.: 11.)

Izdvaja i posebnosti slaganja odnosa kod brojevnih imenica i eliptičnih rečenica te navodi kako „Kada je subjektom samostavnik, koji neizvėstan broj naznačuje, onda predikat stoji u srednjem spolu jednobroja, a glagolj 3. os. jednob.; ovakovi jesu: sila, mnoštvo; amo idu i glavni brojnici od pet, i brojnički samostavnici: dvojica itd. i dvoje itd.; n. p. Sila je ljudih bolestno. (Stoj.) U svih neosobnih i eliptičkih izrekah predikat stoji u 3. os. jed. s. sp.; n. p. Rusom, kojim je do slave svoje otačbine stalo, nije se bilo čuditi (Tėrn. Puš.)“¹⁵

Veber posvećuje i poglavlje slaganju predikata s više subjekata te u njemu navodi pravila i primjere sročnosti.

„Ako je u kojoj izreci više subjektah, valja se ravnati po ovih pravilih:

1. Kada se sa više rečih u jednobroju naznačuje više subjektah, predikat se metje u višebroju: to biva uvėk kod životinjah; n. p. *Šubić* i *Frankopan* bijahu bani. *Vol* i *krava* cėrkoše. *Ja* smo i *g. Simo Milutinović* živėli u Sėrbiji. (Vuk. Ut. 22.)
2. Kada li se sa više rečih naznačuje jedan subjekt kano cėlost, predikat stoji u jednobroju: to biva uvėk kod srodnih rečih; n. p. *Tuga* mi je i *nevolja* dodijala. *Jad* je i *čemer* gorak. (N. P.)
3. Kod životinjah, ako su spojeni subjekti istoga spola: mužkoga ili ženskoga, predikat uzima isti spol višebroja; ako li su ili istoga srednjega ili pomėšana sa mužkim, predikat stoji u mužkom spolu višebroja; n. p. *Brat* i *šurjak došli* su mi u pohode. *Jare* i *pseto izkėrvarili* su se strašno. *Otac*, *mati* i *dėte sastali* su se na putu.

¹⁵ Veber Tkalčević, Adolfo. 1859. *Skladnja ilirskoga jezika*. Ihj. Zagreb. str. 11. – 12.

4. Kod stvari, bili spojeni subjekti istoga ili razna spola, predikat ili se slaže s najbližim subjektom, ili se dodaje reč stvari, pa se s njom slaže predikat; n. p. *Istina, pravda i moć trostruka* je ona stvar, kojom se daje svako ljudsko sèrce zadobiti. (Stoj.)
5. Kada se predikat odvoji, sbude se kadšto, da se jedna polovica složi s jednim, a druga s drugim od spojenih subjektah; n. p. Ljudi su i pèrtljaga zarobljena: mačevi su i čelo oružje polomljeno; ovo biva čini se radi kratkoće, da se predikat nemetje dva puta.
6. Ako kod stvari spojeni subjekti imaju samostavnik za predikat, ovaj se često metje u višebroj, a kopula se slaže s predikatom; n. p. Vatra i voda dobre su sluge. (N. P.) = Vatra *su* i voda dobre sluge = Vatra *je* i voda dobar sluga.
7. Ako je od više spojenih subjektah jedan pèrve osobe, predikat se metje u pèrvu osobu višebroja; ako li jedan druge osobe, a nijedan pèrve, predikat se metje u drugu osobu višebroja; nu može se predikat složiti i samo s bližnjim subjektom; n. p. Ja *smo* i sestra *otišli* u jagode. (Vuk. Ut. 22.)¹⁶

Veber razlikuje gramatički od logičkog subjekta, a razliku temelji na padežu u kojem može biti jedan, odnosno drugi.

Gramatički subjekt svake rečenice stoji u nominativu, npr. Tko neljubi svoga brata, onoga tudja biju vrata.

Logički je subjekt osoba ili stvar koja nešto radi, u bilo kojem drugom padežu, primjerice: „Meni je plakati. = Ja imam plakati. Meni ima deset godina. = Ja imam.

U tim rečenicama *meni* je logički subjekt“ (Veber, 1859.: 20.).

Iako Veber ne oblikuje poglavlje u kojem izravno imenuje i prepoznaje odnos sročnosti, on ga vrlo vješto opisuje i oprimjeruje unutar poglavlja o slaganju subjekta i predikata te ostalih poglavlja o slaganju tih dvaju rečeničnih dijelova. Pravila za pojedine odnose sročnosti jasno su navedena, a sam rečenični odnos bogato je oprimjeren. Iako precizno opisan i iscrpan, odnos sročnosti u Vebera laici ne će pronaći ukoliko nemaju znanje potrebno da bi se spomenuti rečenični odnos uočio.

¹⁶ Veber Tkalčević, Adolfo. 1859. *Skladnja ilirskoga jezika*. Ihj. Zagreb. str. 12. – 13.

4. 4. Rekcija

Veber u *Skladnji* ne daje izravnu definiciju rekcije. Objektu ne posvećuje izravno poglavlje, no unutar poglavlja o pojedinom padežu Veber govori o objektu. Veber u okviru poglavlja o svakom padežu piše o rečeničnim odnosima, slaganju s određenim rečeničnim dijelovima i vrstama riječi te je iz toga moguće primijetiti kako prepoznaje da predikat, odnosno glagol otvara mjesto riječi u određenom padežu premda se ne služi nazivom rekcija.

Padeže dijeli na samostalne i ovisne: „Samostalni su oni, na koje neděluje nikakova druga reč, te jesu: nominativ i vokativ; a ovisni su oni, koje zahtěva ili ime, ili glagolj, ili čestica koja: takovi su svi drugi.“ (Veber, 1859.: 16).

U sljedećoj tablici nalaze se glagoli i padeži u kojima se mogu nalaziti riječi kojima glagoli otvaraju mjesto u rečenici (Veber, 1859.: 16. – 45.):

	Akuzativ	Genitiv	Dativ	Instrumental
bacati se		+	+	+
baciti se				+
baviti se				+
biti		+	+	+
bojati se		+		
braniti			+	
braniti se		+		
curiti				+
činiti se			+	
čuditi se			+	
čuvati se		+		
darovati	+		+	+
dati			+	
dažditi				+
děržati	+	+		+
desiti se			+	
dičiti se				+
dirati se		+		
diviti se			+	
dočepati se		+		

doći		+		
dogoditi se			+	
dohvatiti se		+		
dokopati se		+		
dolikovati			+	
dopasti	+	+		
dostati	+	+	+	
dostojati se		+		
doteći		+		
doticati se		+		
doželiti se		+		
gaditi se			+	
gizdati se				+
goditi se			+	
groziti se			+	
grustiti se			+	
hititi se		+		
hotěti se			+	
hvalisati se				+
hvaliti se				+
hvatati se		+		
igrati se		+		
imati			+	
imenovati	+			+
izabrati	+			
izbaviti	+	+		
izgovarati se				+
iziskivati	+			
izvinjivati se				+
kajati se od		+		
kasati se		+		
klanjati se	+	+	+	
kleti se				+

klimati				+
kloniti se		+		
koriti	+			+
kosnuti se		+		
krenuti				+
kuditi	+			+
laskati			+	
laskati se			+	
latiti se		+		
lisičiti se			+	
lupiti				+
ljubiti		+		
mahati				+
mahnuti se		+		
mašiti se		+		
mèrziti	+			
micati				+
mirisati				+
moliti	+			
moliti se			+	
nabrati		+		
nadati se			+	
nadimiti		+		
nagrijeti		+		
nakititi		+		
napiti			+	
naplaziti		+		
napuniti				+
napuniti se		+		
navèrtiti		+		
naviknuti			+	
nazdraviti			+	
nehtěti se			+	

neimati	+	+	+	
nestati		+		+
netrebati			+	
nevidjeti		+		
oběditi	+			+
obići	+			
obiknuti			+	
obilovati				+
obskèrbiti				+
očistiti se		+		
odreći se		+		
okaniti se		+		
omèrznuti			+	
omiliti			+	
opravdjivati se				+
oprostiti	+	+	+	
osloboditi	+	+		
osloboditi se		+		
ostaviti se		+		
otresti se		+		
osvetiti se			+	
paziti se		+		
pitati	+			
plakati	+			
plašiti se		+		
podíći	+	+		
pokriviti	+			+
pomoći			+	
ponositi se				+
popiti		+		
potvoriti	+			+
prednjačiti			+	
preporučiti se			+	

preskočiti	+			
prespati	+			
prihvatiti se		+		
primiti se		+		
pristojati se			+	
prividěti se			+	
priviknuti			+	
priznati		+		
proći	+	+		
proći se		+		
proglasiti				+
prohtěti se			+	
prositi	+			
providiti				+
prozvati	+			
rabiti			+	
radovati se			+	
ravnati	+			+
razabrati se		+		
rěšiti	+	+		
rěšiti se		+		
rugati se			+	
sbiti se			+	
sětjati se		+		
služiti			+	
smatrati	+			+
směrděti				+
smijati se			+	
smučiti se			+	
snivati	+			
snužditi se			+	
sotati se		+		
spavati	+			

spominjati se		+		
spopasti se		+		
sramiti se		+		
stiditi se		+		
strašiti se		+		
suditi			+	
suziti				+
svladati	+			+
teći				+
ticati se		+		
tražiti	+			
trebati			+	
tresti				+
tužiti se			+	
učiniti	+			
učiti	+			
učiti se			+	
udarati				+
ulagivati se			+	
upravljati	+			+
uzimati			+	
uživati se		+		
věrovati			+	
veseliti se			+	
viděti se			+	
vladati				+
vonjati				+
voziti				+
zahtěvati	+			
zahvaliti			+	
zahvaliti se			+	
zapasti	+			
zapovědati			+	

zavènuti				+
zavèrtěti				+
zavladati				+
zvati				+

Veber ne koristi naziv rekcija niti posvećuje posebno poglavlje opisu tog odnosa. Štoviše, on ga ni ne definira izravno. Koristeći primjere vrlo iscrpno piše o odnosu rekcije, no sve primjere i upravljanje prema određenom padežu donosi unutar poglavlja o pojedinom padežu, a u svakome poglavlju nalaze se i sve ostale vrste riječi i odnosi koje sačinjavaju. Time nam pomalo otežava snalaženje te je potrebno unaprijed poznavati taj rečenični odnos kako bi ga se pronašlo unutar pojedinog poglavlja.

5. JEDNOSTAVNA REČENICA U KATIČIĆA

Sintaksa je jedna od četiriju knjiga kapitalnoga gramatičkog djela u kojem se opisuje suvremena hrvatska jezična norma. Gramatička su područja u tim knjigama raspoređena na

- povijesni pregled, glasovi i oblici
- tvorbu riječi
- sintaksu
- naglasni sustav.

Do Katičićeve *Sintakse* nije postojalo gramatičko djelo u kojem bi tako iscrpno bio izložen sustav našeg knjiženog jezika s toliko izvorne dokumentacije iz svih područja, stilova i žanrova naše pisane, pa i govorne riječi. Katičićevo djelo temeljni je i nezaobilazni priručnik našeg književnog jezika (Katičić, 2002.: 5.).

R. Katičić sintaksu određuje kao „Skladnju rečenice, a same rečenice razvrstava prema:

1. obavijesnomu (informacijskomu),
2. sadržajnomu (semantičkomu) i
3. gramatičkomu (sintaktičkomu) ustroju.“ (Katičić, 2002.: 21.).

Katičić ne smatra sintaktički, odnosno gramatički ustroj rečenica univerzalnim, nego drži da je obavijesni ustroj bliži univerzalnoj logičkoj formi sudova, sadržajni je ustroj blizak univerzalnoj semantičkoj formi jezičnih izričaja, a gramatički posebnomu ustroju rečenice u pojedinom jeziku.

Sintaksu definira kao „Dio gramatike koji proučava rečenično ustrojstvo. Predmet su sintakse pravila po kojima riječi slažemo u rečenice. Najmanja jedinica sintakse je riječ u nekom od svojih oblika, a najveća je rečenica.“ (Katičić, 2002.: 21.).

Donosi nam i podrijetlo gramatičkog naziva *sintaksa*. Preuzet je iz grčkoga jezika i potječe od grčke riječi *syntaxis* koja znači *slaganje, uređivanje*. Izvedena je iz glagola *syntássō* koji znači *sastavljati, stavljati u red*.

Na početku svog djela R. Katičić daje i povijesni pregled uporabe gramatičkog naziva *sintaksa* koji se javlja već kod stoičkih filozofa. Prvo je označavao svako slaganje jezičnih jedinica, ne samo riječi nego i glasova. U značenju sličnomu današnjem, javlja se vrlo rano i to kod poznatog stoika Hrisipa (3. st. pr. n. e.) i kod gramatika Apolonija Diskola (2. st. pr. n. e.). Latinski gramatici preuzeli su taj naziv od grčkih i tako je prešao u novije evropske jezike (Katičić, 2002.: 21.).

Katičić upućuje na hrvatsko nazivlje za sintaksu koju se upotrebljavalo u povijesti hrvatskoga jezikoslovlja (Katičić, 2002.: 21.):

Sintaksa	Autor
složnica	Della Bella, 1728. Stulić, 1806.
rječoslaganje	Volarić, 1852.
stavkoslovlje	Babukić, 1854.
skladnja	Mažuranić, 1859. Veber, 1859. Šulek, 1860. Pavlinović, 1871.

Katičić u uvodu svoje *Sintakse* napominje kako su pravila o slaganju rečenica u veće cjeline dosada slabo istražena te zapravo ni nema ustaljenog imena za tu znanost. Najčešće se naziva *gramatika teksta* koja je i sama sintaksa u širem smislu. Objašnjava kako ni u samoj *Sintaksi* neće biti obuhvaćena gramatika teksta, a pravila o slaganju rečenica promatrat će se samo onda kada se bez njih ne mogu postaviti pravila o slaganju riječi u rečenice (Katičić, 2002.: 21.).

Rečenica je glavna sintaktička jedinica čija je bitna osobina završenost i upravo o tome Katičić govori u uvodnom poglavlju o rečenici. Razlikuje završenost i potpunost niza jezičnih znakova od završenosti izrečene izreke. Završenost jezičnog izraza zavisi samo od odnosa među znakovima, a ne o tome što je ili nije rečeno. Potpun jezični izraz koji sadrži sve što je trebalo i htjelo se reći zove se diskurs. Diskurs traje dok god ima zavisnosti među jezičnim znakovima (Katičić, 2002.: 22. – 25.).

Pri opisivanju sintaktičkih odnosa izdvaja i pojam obavijesti. Obavijest je uklanjanje neizvjesnosti i svaki podatak, koji pridonosi uklanjanju ili umanjivanju te neizvjesnosti, nosi obavijest (Katičić, 2002.: 25.).

„Sintaktički se odnosi često mogu najprikladnije opisati kao promjene koje se vrše na zadanim rečenicama po određenim i općenitim pravilima. Te se promjene zovu preobljke. Takve rečenice imaju svoj temeljan i svoj preobličen oblik. Među njima postoji određen sadržajni odnos.“¹⁷

Taj sadržajni odnos Katičić pojašnjava sljedećim primjerima (Katičić, 2002.: 25.):

¹⁷ Katičić, Radoslav. 2002. *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*. Nakladni zavod Globus. Zagreb. str. 25.

Temeljni oblici	Preobljke	Preobličeni oblici
Drveće je prolistalo.	Upitnost	Je li drveće prolistalo?
Mladić ide. Mladić pjeva.	Sklapanje	Mladić ide i pjeva. Mladić ide pjevajući.
Ruža je rumena.	Atribucija	Rumena ruža.

Navedene preobljke primjenjuju se kada se rečenice povezuju u diskurs. Katičić navodi i preobljke kojima se preobljuje rečenično ustrojstvo nezavisno od diskursa. One ostavljaju rečenično ustrojstvo nepromijenjenim, čuvaju odnose u njemu i jedino mijenjaju značenje (nijekanje, pitanje, usklik, poticaj), no postoje i preobljke poput pasiva i obezličjenja koje mogu i mijenjati rečenično ustrojstvo, a sačuvati značenje (Katičić, 2002.: 139.).

Prije prelaska na govor o gramatičkom ustrojstvu rečenice R. Katičić donosi načine povezivanja rečenica, potom opisuje obavijesno i sadržajno rečenično ustrojstvo.

Tome slijedi gramatičko ustrojstvo gdje Katičić opisuje predikat, predikatne riječi i predikatne kategorije, zatim subjekt, priložne oznake, objekt te rečenične dopune.

5. 1. Oprimjerenje

Primjeri u *Sintaksi* obuhvaćaju svu hrvatsku književnost novoštokavskoga standarda od prvih njegovih početaka oko polovice 18. stoljeća pa do pisaca koji danas žive i djeluju. *Sintaksa* uključuje i primjere iz dnevnog i tjednog tiska. U samom uvodu u *Sintaksu*, Katičić navodi kako su pored djela hrvatske književnosti uzimani i primjeri i iz djela srpske književnosti novoštokavskoga jezičnog standarda koja su odigrala znatniju ulogu u hrvatskoj književnoj sredini i utjecala na razvoj izražajnih vrijednosti njezina jezika. Katičić tu ističe zbirku narodnih umotvorina i klasičnih prijevoda Vuka Stefanovića Karadžića i Đure Daničića, a donekle i ostala njegova djela. Sam autor priznaje kako uključivanje tih tekstova u korpus hrvatske književnosti otvara nedoumice i određene prigovore, no njihovo bi isključivanje iz korpusa *Sintakse* bilo veći nedostatak nego problemi koje otvara njihovo uključivanje (Katičić, 2002.: 13.).

Na samom početku *Sintakse*, nakon Predgovora i Uvodnih napomena, nalazi se popis djela ekscerpiranih za sintaksu oblika.

5. 2. Odnos sročnosti subjekta i predikata

Katičić predikat definira kao riječ koja je temelj rečeničnog ustrojstva i otvara mjesto drugim riječima u rečeničnom ustrojstvu. Navodi još jedan naziv koji se upotrebljava u gramatičkoj terminologiji, a to je prirok. Kao glavno svojstvo predikata ističe da je nositelj rečeničnog ustrojstva. Položaj predikata označen je gramatičkim svojstvima koja pripadaju samo predikatnoj riječi, a to su kategorije osobe, vremena, načina i vida.

U poglavlju o predikatnim riječima R. Katičić navodi kako one mogu pripadati raznim vrstama. Predikatna riječ može biti i glagol i tada se kategorije lica, vremena i načina izražavaju samim njenim oblicima te se takav predikat zove glagolski. Može se sastojati od oblika samo jedne riječi koji izražava osobu, vrijeme, način i vid. Primjerice:

„Čitam pisma. (Ujević 2, 438, 3)

Lovac guli lisicu. (Peić 154, 2)

Djevojka ga pogleda u čudu. (Šenoa 4, 304, 1)“ (Katičić, 2002.: 44.).

Glagolski predikat može se sastojati i od oblika više glagola i oni tada tvore složeni glagolski oblik. Složeni glagolski oblik tvori se dodavanjem pomoćnog glagola i u tim oblicima predikatni glagol dobiva izrečenu predikatnost tek po pomoćnom glagolu. Tada predikatni glagol ima puno leksičko i neko gramatičko značenje, a pomoćni samo gramatičko. Zajedno tvore cjelinu koja je morfološka ukoliko se u njoj izražavaju leksički sadržaj i gramatičke kategorije riječi koji se suprotstavljaju drugim, izraženim nesloženim oblicima. Ta je cjelina i sintaktička jer s gledišta rečeničnog ustrojstva ona se može uzimati kao jedna riječ. Katičić zatim govori o morfološkoj cjelovitosti složenih oblika kao posljedice njihove sintaktičke cjelovitosti koja iz njih i proizlazi (Katičić, 2002.: 44.).

Predikatna riječ može biti i ime te je tada riječ o imenskom predikatu. Predikatno ime stoji redovito u nominativu i on je padež predikata. Oblik glagola *biti* po kojem predikatno ime dobiva kategorije osobe, vremena i načina zove se spona ili kopula. Predikatno ime i spona tvore cjelinu iste naravi kao predikatni i pomoćni glagol. Predikatno ime može biti imenica, primjerice: „Hrvat je ruševinar. (Peić 196, 2)“, a može biti i pridjev, npr. „Veliko je pleme Kruševića. (Kačić, Razgovor 199)“ (Katičić, 2002.: 45.).

Imenski predikat može biti i imenička zamjenica, ali i pridjevska:

„To sam ja. (Kranjčević III, 111)

Izdajica je netko. (Krleža, Glembajevi, Zagreb 1945, 184)

Liječnik je taj. (Kačić, Razgovor 284)

Eto takav sam. (T. Ujević, Himnodia to mou somati)“ (Katičić, 2002.: 46.).

Predikatno ime može biti i broj, a može stajati i u instrumentalu. Također, predikatna riječ može biti i prilog, a umjesto te riječi može stajati i padežni izraz koji se sastoji od imenice i pridjeva u genitivu, a označuje svojstvo koje se pripisuje subjektu:

„Ivan biše srca milostiva. (Kačić, Razgovor 241.)“ (Katičić, 2002.: 47.).

Genitivni izraz u predikatu može označavati i pripadnost:

„Toran je moje majke. (Peić 191)“ (Katičić, 2002.: 47.).

Katičić pobliže objašnjava promjenu predikatnih riječi po padežima, npr. padežni izraz u dativu:

Danas tebi, sutra meni – Kad su bili dvoru djevojačkom – Knjiga je tebi (Bašić, Besjede 122)

Predikatna riječ zatim može biti infinitiv i glagoli koji kao predikati nemaju puno značenje nego ga dobivaju tako što se proširuju drugim izrazima. Ti izrazi nazivaju se proširci, a to su imenske riječi u nominativu, instrumentalu i akuzativu te prijedložni izrazi (Katičić, 2002.: 43. – 47.).

Poglavlje posvećeno subjektu R. Katičić započinje osvrtom na to kako većina predikata u rečeničnom ustrojstvu otvaraju mjesto za imensku riječ u nominativu, a ta imenska riječ zove se subjekt. Katičić navodi i naziv podmet. Subjekt se mora slagati s predikatom u osobi i broju. Ako je predikat u prvoj ili drugoj osobi, subjekt može biti samo osobna zamjenica prve odnosno druge osobe, primjerice: „Letit ću u gradu ja po sviju ustih (Kanižlić 59)

Ja idem u svijet (Brlić-Mažuranić 13)“ (Katičić, 2002.: 81).

Katičić za takav subjekt navodi kako se: „Lako ispušta jer je već samim predikatom jednoznačno određen. Kad je tako ispušten, subjekt se zove skriven.

Ženim se (Šenoa 4, 179, 14)“ (Katičić, 2002.: 80. – 81.).

Ako je predikat u trećoj osobi, subjekt može biti bilo koja imenica. Subjekt može biti i zamjenica, i to osobna, treće osobe, pokazna ili neodređena:

„Potekle su suze (Ivanošić 189)

Rat je nesreća (Slobodan Novak 327)“ (Katičić, 2002.: 81.).

Nadalje, R. Katičić navodi kako kada je subjekt pokazna zamjenica *to*, sadržaj može dati čitava rečenica, a sama zamjenica može se pri tom ispustiti. Neke od tih rečenica mogu se preoblikovati u infinitive pa se ponekad i infinitiv javlja kao subjekt u rečenici:

„Ne služi ti na čast čovjeka koji umoran dođe s posla tako mučiti. (Vjekoslav Majer, Život – Dnevnik 75)

Dobro je vidjeti svog bivšeg učenika na ovakvom mjestu (Šoljan, Luka 39)“ (Katičić, 2002.: 81.).

Subjekt može biti skriven i kada je osobna zamjenica u trećoj osobi:

„Slomio je vrat. (Lovrak 454, 2)“ (Katičić, 2002.: 81.).

Ako je predikatna riječ pridjevska, bilo da je riječ o imenskom predikatu ili o glagolskom, mora se slagati sa subjektom i u rodu:

„Dani su dugi. (Nazor 2, 154, 1)“ (Katičić, 2002.: 82.).

Nakon izricanja svojstava predikata i subjekta te predikatnih riječi i kategorija R. Katičić definira pojam sročnosti, odnosno kongruencije. Sročnost je slaganje predikata i subjekta u osobi, broju i rodu (Katičić, 2002.: 82.). Babić navodi kako se sročnost može upravljati prema gramatičkom obilježju određene riječi ili prema smislu. Ako se upravlja prema gramatičkom obilježju određene riječi, onda je to sročnost po obliku ili gramatička sročnost, a ako se upravlja prema smislu, tada se naziva sročnost po smislu ili logička sročnost (Babić, 1998.: 13). Katičić navodi različite nazive, nepravilna ili dvojbeno sročnost, a opisuje na sljedeći način:

a) Imenice muškoga roda na –a, kao *sluga, starješina, vojvoda, kavgadžija* mogu se u množini slagati i s predikatnom riječi ženskoga roda:

„Sluge su pohitali. Sluge su pohitale.

Starješine su zabrinuti. Starješine su zabrinute.“ (Katičić, 2002.: 82.).

b) Zbirne imenice na –a kao *braća, gospoda, vlastela, djeca* slažu se s glagolskim oblikom u množini:

„Braća se slažu – Gospoda razgovaraju – Djeca viču – Gospoda imaju vruga za kuma (Šenoa, Seljačka buna 211)“ (Katičić, 2002.: 82.).

Ali stilski obilježeno:

„Redom njemu gospoda dohodi (Hrv. nar. pjesme 5, 161)“ (Katičić, 2002.: 82.).

c) Kada je predikatna riječ broj *dva, oba, tri* ili *četiri*, slaže se s nominativom posebna oblika. Taj je nominativ jednak genitivu množine. Zovemo ga dualom (dvojinom) za razliku od singulara (jednine) i plurala (množine). Katičić napominje kako bi više odgovarao naziv paukal (malina) jer ne označuje da su predmeta dva, nego da ih je više od jednoga i manje od pet:

„Konja su dva – Čovjeka su tri – Djevojke su dvije – Lista su četiri – Oka su oba“ (Katičić, 2002.: 82.).

d) Brojne imenice na –ica kao *dvojica, obojica, trojica, četvorica, petorica* itd.:

„Dvojica dolaze – Obojica predahnuše – Petorica grabe.“ (Katičić, 2002.: 82.).

Kada se predikatna riječ mijenja i po rodu, slaže se s njima, kako bi se i očekivalo, u jednini ženskog roda:

„Dvojica su došla – Obojica su bolja – Šestorica su izmakla.“ (Katičić, 2002.: 82.).

Brojne imenice srednjega roda kao *dvoje, oboje, troje, četvero, petero* itd. slažu se s predikatnom riječi u jednini: „Dvoje razgovara – Troje prilazi – Oboje zna.“ (Katičić, 2002.: 83.).

Prirodni se rod ne poklapa uvijek s gramatičkim niti prirodni broj s gramatičkim brojem. Pravila su kongruencije gramatička pa se odnose na gramatički red i broj. Ipak, sročnost može biti i po prirodnom rodu i broju. Za takvo slaganje Katičić kaže da je po smislu (ad sensum):

„Momčad pjevaju – Jedan drugoga gledaju – Razišli se družina.“ (Katičić, 2002.: 83.).

R. Katičić izdvaja obilježje usmenog epskog pjesništva da se u službi subjektivnoga nominativa javljaju i oblici vokativa jednine muškoga roda. Takva pojava stilski je jako obilježena i odmah upućuje na junačku pjesmu (Katičić, 2002.: 83.).

Sljedeće, R. Katičić naglašava kako postoje predikati koji u rečenici ne otvaraju mjesto subjektu, primjerice: „Mene je strah (Nazor 2, 26, 1)“ (Katičić, 2002.: 84.).

Također, opisuje situaciju kada brojne imenice što označuju velike brojeve kao *stotina*, *tisuća*, *hiljada* stoje kao atributi uz imenice u genitivu plurala kojima se izriču predmeti koji se broje, onda brojna imenica može doći u akuzativu bez obzira na to koji bi se padež očekivao po sintaktičkom ustrojstvu. Akuzativni oblik može u tom slučaju biti subjekt, a može stajati i u prijedloznome izrazu koji inače traži drugi padež: „Stotinu ih misli salijeće (Kosor 2, 166)“ (Katičić, 2002.: 84.).

S takvim akuzativom kao subjektom slaže se u predikatu oblik srednjeg roda. Jednako se tako ponaša i imenica *godina* kada stoji u izrazu *godina dana* te brojne imenice poput *desetak*, *dvadesetak*, *stotinjak*.

Postoje predikati koji traže više subjekata, dok drugi ne traže nikakav subjekt i takvi se predikatni glagoli zovu bezlični. Primjeri bezličnih predikata koje R. Katičić donosi su: „Grmi – Daždi – Sviće – Sijeva – Kiši – Dani se – Tutnji – Sniježi – Smrkava se (Goran 66)

Miriše – Mrači se – Vonja – Pada – Vedri se – Smrdi – Puše – Oblači se – Promrknu, stmuri se iznenada (Goran 110)“ (Katičić, 2002.: 84.).

Svi ti glagoli mogu imati subjekt i otvaraju mu mjesto u rečeničnom ustrojstvu. U rečenicama *Grmi*, *Sijeva*, *Sviće*, *Pada*, *Puše* može biti da subjekt nije stavljen i da mu je otvoreno mjesto ostalo prazno. Između bezlične i lične upotrebe tih glagola postoji sintaktička razlika koja se vidi po kongruenciji roda u imenskom dijelu složenih vremena:

Lično		Bezlično
Mjesto subjekta	Mjesto subjekta	
Popunjeno	Prazno	
Grom grmi	Grmi	Grmi
Grom je grmio	Grmio je	Grmilo je

Munja sijeva	Sijeva	Sijeva
Munja je sijevala	Sijevala je	Sijevalo je
Zora sviće	Sviće	Sviće
Zora je svitala	Svitala je	Svitalo je
Kiša pada	Pada	Pada
Kiša je padala	Padala je	Padalo je
Vjetar puše	Puše	Puše
Vjetar je puhao	Puhao je	Puhao je

Bezlično upotrijebljen glagol može stajati samo u 3. osobi jednine, a imenski dio njegovih složenih oblika u srednjem je rodu pa se glagolska bezličnost po tome prepoznaje.

Bezlični su i glagoli u sljedećim rečenicama:

„Miriše po ružama – Mirisalo je po ružama – Smrdi po siru – Smrdjelo je po siru – Bode me u prsima – Bolo me je u prsima.“ (Katičić, 2002.: 85.).

5. 3. Rekcija

Kao i u Vebera, u Katičićevoj *Sintaksi* ne postoji poglavlje posvećeno opisu odnosa rekcije glagola. Katičić opisu ovog rečeničnog odnosa pristupa kroz poglavlja posvećena glagolima i njihovoj prijelaznosti, a glavnu podjelu čini prema prijelaznosti odnosno neprijelaznosti i njenoj ulozi u opisu objekta. Na samom početku poglavlja o objektu, Katičić ističe: „Neki glagoli otvaraju u rečeničnom ustrojstvu mjesto za imenicu ili zamjenicu u kojem kosom padežu ili za prijedložni izraz. Taj se dodatak zove objekt. On se ne uvodi u rečenicu predikatom kao predikatom nego baš pojedinim glagolom kao leksičkom jedinicom i po tome se razlikuje od adverbne oznake.“ (Katičić, 2002.: 94.).

Opisujući objekt Katičić otvara kategorije glagola koje najprije dijeli na prijelazne i slaganje s akuzativom te pojavu izravnog objekta, odnosno neprijelazne i slaganje u ostalim padežima, a što upućuje na pojavu neizravnog objekta.

Te dvije velike skupine zatim razvrstava prema značenju samih glagola te time čini snalaženje u *Sintaksi* lakše, a proučavanje glagola i odnosa rekcije preglednije i svrhovitije. Katičić ne oblikuje rječnik rekcije, ali preglednost načina na koji donosi podjelu glagola, sadržajno potpun opis i bogatstvo primjera čine Katičićev pristup rekciji vrlo praktičnim za korištenje.

6. USPOREDBA SROČNOSTI SUBJEKTA I PREDIKATA U VEBERA I KATIČIĆA

Katičić donosi definiciju odnosa sročnosti i dijelova na kojima se temelji taj rečenični odnos kao što i izdvaja kategorije koje uvjetuju samu sročnost odnosno slaganje rečeničnih dijelova.

Veber poznaje pojam sročnosti i vrlo jasno iznosi primjere slaganja subjekta s predikatom, no ne navodi ga u zasebnom poglavlju ni odjeljku. Potrebno je da i sam čitatelj već poznaje taj temeljni rečenični odnos kako bi ga uočio i prepoznao unutar Veberove *Skladnje*. Veber ne razvrstava prema nazivlju i osobinama određene vrste riječi kao što je slučaj u *Sintaksi*, nego oblikuje dio o tom odnosu na načelu nabiranja pravila, primjera i sličnosti dijela o kojem se govori.

7. REKCIJA U VEBERA I KATIČIĆA

Prilikom opisivanja odnosa slaganja odnosno rekcije prijelaznih glagola koji zahtijevaju objekt u akuzativu, Katičić ističe kako su prijelazni glagoli oni „koji izriču kakav zahvat na kakvu predmetu ili u vezi s njime.“ (Katičić, 2002.: 96.).

Opisujući svojstva akuzativa, Veber navodi kako prijelazni glagoli zahtijevaju akuzativ samo kad njihova radnja prelazi na „čelu koju stvar.“ (Veber, 1859.: 22.).

Veber navodi neke neprijelazne glagole koji imaju prijelazno značenje, primjerice *spavati*, *snivati*, *plakati*, *klanjati* što u Katičića nije slučaj i on ne navodi takvu vrstu glagola.

Katičić glagole koji otvaraju mjesto rečeničnom dijelu koji definiramo kao objekt dijeli na prijelazne i neprijelazne. Svi Katičićevi prijelazni glagoli slažu se isključivo s akuzativom, a razvrstava ih u skupine po značenju. Izdvaja glagole čiji se sadržaj, odnosno objekt, može nadopuniti iz situacije, odnosno mjesto može ostati prazno, no i one čiji se objekt nikako ne može izostaviti budući da bi tada rečenice bile značenjski nepotpune:

„Krajišnik priveza pismo (Šenoa 4, 269, 10)“ (Katičić, 2002.: 95.).

Rečenica **Krajišnik priveza* značenjski je nepotpuna, a prema tome i besmislena, dok glagol u rečenici „Putnici obilaze grad (Nazor 2, 277, 5)“ otvara mjesto objektu u akuzativu, no ne zahtijeva da se ono popuni (Katičić, 2002.: 96.).

Na taj način nam približava razlikovanje objekta i priložne oznake o čemu kod Vebera nema riječi.

Zbog opsežnosti, R. Katičić dijeli prijelazne glagole u tri velike skupine dok Veber navodi samo kako „zahtjevaju samo onda akuzativ, kada njihovo činjenje prelazi na čelu koju stvar; inače stoji stvar u genitivu.“ (Veber, 1859.: 22.).

Veber navodi glagole u okviru značenja padeža i odnosa u rečenici, a Katičić razvrstava glagole ovisno o odnosu koji izriču i pritom iziskuju dopunu u istom padežu.

Katičić prepoznaje glagole koji zahtijevaju povratnu zamjenicu u akuzativu kao objekt kao i glagole koji nisu prijelazni pa ne mogu imati objekt u akuzativu, no imaju enklitički oblik povratne zamjenice i tvore posebnu gramatičku kategoriju, odnosno povratne glagole.

Glagol *moliti* Katičić svrstava u skupinu prijelaznih glagola s dva objekta u akuzativu, od kojih je prvi objekt uvijek osoba, a drugi se ne odnosi samo na glagol nego i na prvi objekt, a Veber isti glagol te glagol *prostiti* izdvaja kao posebnu skupinu koja se „slaže na tri načina:

- 1) Sa dva akuzativa: osobe, od koje se što moli, i stvari, koja se moli; (Stvar stoji i u genitivu, ako se prosi samo dio djeleive stvari) n. p. Molim te vodu i vode; prosim te kruh i kruha.

- 2) S akuzativom osobe, a stvar se sa predlogom za metne u akuzativ; n. p. Pred kućom nadjemo starca suha i bolestna, koji nas zamoli kukavnom nēmštinom za milostinju, pripovēdajući nam za mnogobrojne bitke, u kojih se je on tukao za cara svoga. (Vraz. Put.)
- 3) S akuzativom stvari, a osoba se metne u genitiv s predlogom od; n. p. Od Boga moli oprostjenje grēhah.“ (Veber, 1859.: 24.).

Veber izdvaja neosobne glagole poput: „Boli me, ide me, mērzi me, svērbi me, i ovimi slični zahtēvaju akuzativ osobe, a stvar, koja uzrokuje ćutjenje, metje se u nominativ; n. p. Boli vlahinju peta, da nečēšlja vune.“ (Veber, 1859.: 24.).

Glagol *pitati* u Vebera slaže se s prvim dvama navedenim načinima osim kada znači *moliti*. Samo na treći način slažu se glagoli *tražiti*, *zahtijevati*, *iziskivati*.

Prilikom opisa rekcije u genitivu, A. Veber izdvaja stavljanje u genitiv objekta svih niječnih prijelaznih glagola, npr. „Ako sam pio, nisam pameti popio. (N.P.) Tko neljubi svoga brata, onoga tudja biju vrata.“ (Veber, 1859.: 32.).

I u Katičića i Vebera stoji kako svi povratni glagoli sastavljeni s na-, zahtijevaju genitiv objekta, no Veber još navodi i kako ostali glagoli također sastavljeni s na- zahtijevaju genitiv samo onda kada „jim je objektom stvar dēliva; inače se slažu s akuzativom; n. p. Dok se čovēk dima nenadimi, nemože se vatre nagrijati.“ (Veber, 1859.: 41.).

Veber izdvaja kako „stid me je i sram me je, zahtēvaju genitiv stvari, koja uzrokuje ćutjenje; n. p. Da ni u što ne diraš, ali neka *te* nebude *sram mukah*, stenji, bit će ti lakše na sērcu. (Tern, Pušk.)“ (Veber, 1859.: 25.).

Veber govori o uporabi dativa: „Dativ naznačuje u obće svērhu, iz koje što biva, te se metje, kada se naznačuje, da se komu što daje ili uzima. Amo spada množina glagoljah, koji premda su razna značenja, svi ipak imaju to glavno znamenovanje, da se daje ili uzima.“ (Veber, 1859.: 25.).

Također navodi i dativ cilja, koji kod Katičića ne pronalazimo. Nakon glagola *biti*, *služiti* i ponekad *rabiti* dolaze:

- 1) „Osoba, kojoj čin donosi rečeni cilj, ter ona stoji u dativu;
- 2) Čin, koji stoji u nominativu;

I cilja, koji se metje u akuzativ s predlogom na; n. p. Izdajstvo je čovēku na sramotu. Ako slaže, laž mu na poštenje. (N. P.)“ (Veber, 1859.: 26.).

Nadalje, Veber navodi kako se „u dativ metje samostavnik, kojim se nadopunjuje nesavēršen smisao drugoga samostavnika, mēsto genitiva. Amo spadaju i dativi zaimenah osobnih singulara i plurala, kada stoje mēsto posēdovnih zaimenah; n.p. Nebudi svakoj tici kobac. (N. P.) U dativ

se metje osoba ili mjesto, komu teži čin glagoljah kretanja, na pitanje kamo; n. p. A kad mu je čedo porodila, posla ljubu staroj majci svojoj. (Kač. 107.)“ (Veber, 1859.: 26.).

Glagoli *trebati* i *ne trebati* u Vebera slažu se osobno i neosobno i pritom zahtijevaju dativ osobe koja nešto treba, a stvar koju netko treba stavlja se kod osobnog u nominativ, a kod neosobnoga u genitiv: „Došavši u onaj grad, stane razpitavati, *komu treba* pastir.“ (Veber, 1859.: 26.).

Glagoli otvaraju mjesto imenici kojom se ukazuje na mjesto i pravac kretanja i ona onda stoji u instrumentalu, primjerice: „Onda oni bježi gorom što bolje mogu.“ (Veber, 1859.: 44.).

8. ZAKLJUČAK

Predmet opisa u ovom diplomskom radu bila je jednostavna rečenica s naglaskom na rečeničnim odnosima kongruencije odnosno sročnosti i glagolske rekcije u Veberovoj *Skladnji* i Katičićevoj *Sintaksi*. Cilj je bio usporediti jezikoslovni priručnik iz 19. stoljeća i suvremenu sintaksu kroz prethodno spomenute odnose.

Promatranjem tih odnosa u dvama priručnicima dolazimo do zaključka kako Veberov jezikoslovni priručnik sadrži vrlo bogat i iscrpan prikaz obaju odnosa iako sam autor nigdje ne navodi da je riječ upravo o određenom rečeničnom odnosu. Veberov rad pomalo djeluje neorganiziran, nepregledan, temeljen na opisivanju odnosa pomoću primjera više nego samom teorijom dok je kod Katičića to ujednačeno, pregledno i svrhovito napisano. Oba autora o tim dvama rečeničnim odnosima pišu unutar rečeničnih dijelova ključnih za ostvarivanje tog odnosa, no polazišta su za opis različita. Bogatstvo primjera u Veberovoj *Skladnji* daje nam jasan prikaz jezika i sintakse 19. stoljeća dok primjeri u Katičićevoj *Sintaksi* pokazuju različitost i razvitak jezika tijekom stoljeća.

Zaključujemo kako su oba priručnika vrlo vrijedna i važna djela bitna za promatranje napretka i razvitka hrvatskoga jezika tijekom stoljeća. Različiti pristupi opisima temeljnih rečeničnih odnosa iz kojih su proizašla vrlo precizna pravila i bogata opimjerenja dokaz su stručnosti i kvalitete rada dvaju autora koji su nam ostavili jedinstvene priručnike od neprocjenjive važnosti.

9. LITERATURA:

- Babić, Stjepan. 1998. *Sročnost u hrvatskome književnome jeziku*. Mala knjižnica Matice hrvatske. Zagreb.
- Damjanović, Stjepan. 2000. *Radoslav Katičić*, u: *Leksikon hrvatskih pisaca*. Školska knjiga. Zagreb.
- Ham, Sanda. 1998. *Jezik zagrebačke filološke škole*. Neotradicija. Osijek.
- Ham, Sanda. 2006. *Povijest hrvatskih gramatika*. Nakladni zavod Globus. Zagreb.
- Jagić, Vatroslav. 1982. *Primjetbe k našoj sintaksi s gledišta sravnjujuće gramatike*, u: *Polemike u hrvatskoj književnosti. Knjiga III*.
- Ježić, Mislav. 2009. *Radoslav Katičić*, u: *Hrvatski biografski leksikon*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Zagreb.
- Katičić, Radoslav. 1971. *Jezikoslovni ogledi*. Školska knjiga. Zagreb.
- Katičić, Radoslav. 1986. *Lingvistički argumenti u Jagićevoj polemici s Veberom*, u: *Jagićev zbornik*. Zavod za znanost o književnosti Filozofskoga fakulteta Sveučilišta. Zagreb.
- Katičić, Radoslav. 2002. *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*. Nakladni zavod Globus. Zagreb.
- Melvinger, J. *Suvremena lingvistika u Sintaksi Radoslava Katičića*, u: *Časopis Jezik*. Hrvatsko filološko društvo, br. 1. – 2. god. 1988., str. 9. – 18.
- Novak, Slobodan Prosperov. 1984. *Radoslav Katičić*, u: *Izabrana djela*. Nakladni zavod Matice hrvatske. Zagreb.
- Pranjković, Ivo. 1993. *Adolfo Veber Tkalčević (Kritički portreti hrvatskih slavista)*. Zavod za znanost o književnosti Filozofskoga fakulteta Sveučilišta. Zagreb.
- Stolac, Diana. 2005. *Sintaksa u hrvatskim gramatikama u 20. stoljeću*. Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, knj. 31., str. 249. – 276.
- Veber Tkalčević, Adolfo. 1859. *Skladnja ilirskoga jezika*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.